

Ekonomporträttet: Sven Grassman

Under åren kring 1980 var Sven Grassman (1940–92) den i dagspressen mest omskrivna svenska ekonomen. Han var en komplicerad person som fick många fiender. I början av sin karriär framträdde han som en briljant ekonom, men han slutade tidigt att forska och ägnade sig allteftersom åren gick åt en mer och mer hätsk polemik om svensk ekonomisk politik.

Varje ekonomporträtt, eller varje biografiskt arbete över huvud taget, brukar inledas med ett avsnitt om personens familjebakgrund. I de flesta fall är en sådan bakgrund ganska onödig; alla människor har ju faktiskt haft såväl föräldrar som en barndom – och att upplysa läsarna om detta faktum tar utrymme i anspråk som kanske kunde användas till något intressantare. Men i Sven Grassmans fall kan bakgrunden faktiskt ge ledtrådar till den psykologiska gåta som personen utgör. Hans far var den välkände tyske diplomaten och publicisten Paul Grassman (1898–1948) som på 1930- och 1940-talen arbetade på Tysklands ambassad i Stockholm för att knyta kontakter med och försöka påverka svenska kulturpersonligheter i nazivänlig riktning. När man studerar det svenska kulturlivet på den tiden, t ex vad gäller Sven Hedin, Fredrik Böök och Verner von Heidenstam, dyker ofta Paul Grassman upp i bakgrunden – även när det således handlar om personer som själva inte var nazister, men som var potentiellt användbara för den tyska regimen i olika avseenden.¹

Efter Tysklands militära sammanbrott 1945 utvisades Paul Grassman av den svenska regeringen. Efter ett par år fick han tillstånd att komma tillbaka till Sverige och träffa sin fru och sina barn men avled i cancer innan han hunnit återse familjen. Sonen Sven var då åtta år gammal. Om man vill ägna sig åt amatörpsykologi – och jag finner det svårt att låta bli i detta fall – kan man tänka sig att faderns tragiska öde kan ha påverkat sonen i flera avseenden. Dels kan man tolka Svens vänsterorientering (somliga skulle säga att han var en typisk vänsterrabulist) som ett försök att distansera sig så mycket som möjligt från sin nazistiska familjebakgrund. Och dels kan man tycka att han i den ekonomisk-politiska debatten ofta agerade ganska aggressivt – åtminstone i skrift (jag återkommer till detta). Det senare draget kan tolkas som att han inte bara var övertygad om att han själv visste bäst, utan också att hans motståndare var okunniga eller korrumperade eller bådadadera.

MATS PERSSON

är professor emeritus i nationalekonomi vid Institutet för internationell ekonomi, Stockholms universitet. Han har i sin forskning främst sysslat med makroekonomi och den offentliga sektorns ekonomi.
mats.persson@iies.su.se

¹ Det finns ingen omfattande kartläggning av Paul Grassmans verksamhet i Sverige. I översikter av nazistiska påverkansoperationer i vårt land nämns han endast i förbigående (se t ex Almgren 2005 och Thulstrup 1962).

Familjen var bosatt i den finare delen av stockholmsförorten Bromma, i en även med brommamått mätt stor villa med både hembiträde och barnflicka, där änkan och barnen bodde kvar efter Pauls död. Som flera andra kända personer (t ex den utpräglade vänsterrabulisten Jan Myrdal) blev Sven elev vid Bromma läroverk, beläget bara några hundratal meter från familjens villa. Där gick han på latinlinjens helklassiska gren och hans bästa ämne var grekiska (studentbetyg: A). En kamrat från gymnasieåren har beskrivit honom som en ganska ensam pojke som läste Nietzsche på rasterna. Det behöver ju inte betyda något särskilt – vem läste inte Nietzsche i tonåren? – men i Sven Grassmans fall passar ändå observationen in i bilden av en ung man som inte riktigt passar in i det alldagliga samhället.

Efter studentexamen började han studera vid Stockholms Högskola – eller som det numera heter: Stockholms universitet.² Hans examensämnen på grundnivån var nationalekonomi, statskunskap och teoretisk filosofi.

1. En ung och lovande forskare

1967 publicerade han en artikel om restposten i betalningsbalansen, dvs om resultatet av alla fel i export- och importstatistiken.³ I teorin ska restposten vara noll, men för Sverige hade den varit starkt positiv (dvs exporten hade blivit underskattad respektive importen hade blivit överskattad) under senare år. Förmodligen var det den artikeln som meriterade honom för posten som sekreterare i en statlig utredning som tillsattes 1967 för att komma tillrätta med felen i statistiken. Sven arbetade där under enmansutredaren docent Bengt Metelius, en mycket värenommerad ämbetsman med akademisk läggning. Efter fyra år lade utredningen fram sin rapport (*Den svenska betalningsbalansstatistiken*, SOU 1971:31) med förslag om hur man borde förbättra statistiken. En separat bilaga på 120 sidor publicerades med Grassman som ensam författare under titeln *Valutareserven och utrikeshandelns finansiella struktur* (SOU 1971:32).

Genom detta arbete hade han blivit en av Sveriges främsta experter på problemen kring betalningsbalansen. Doktorsexamen 1972 följde snabbt; Sven kunde använda huvuddelen av sitt arbete inom utredningsbilagan för doktorsavhandlingen *Exchange Reserves and the Financial Structure of Foreign Trade: A Study in Commercial Capital Movements*, som publicerades i form av ett *Seminar Paper* vid Institutet för internationell ekonomi, Stockholms universitet, och lades fram vid en doktorsdisputation i december 1972.⁴ Året efter kom den ut i bokform på ett internationellt förlag.⁵

Opponent på avhandlingen var ett ungt stjärnskott på den national-

² I Wikipedia står det (2026-04-23) att Sven Grassman studerade vid Handelshögskolan, men det är inte korrekt. Förmodligen bygger uppgiften på en sammanblandning av Handelshögskolan och Stockholms Högskola – en ganska vanlig sammanblandning som också dyker upp när man läser om t ex Gunnar Myrdal, som felaktigt har påståtts varit professor vid Handelshögskolan.

³ Grassman (1967).

⁴ Grassman (1972).

⁵ Grassman (1973a).

ekonomiska himlen: William Branson från Princeton University, som tillbringade läsåret 1972–73 som gästforskare vid Institutet för internationell ekonomi. Avhandlingen blev godkänd utan tvekan och en annan av tungviktarna inom området, Bent Hansen vid University of California at Berkeley, publicerade en mycket positiv recension av den i en internationell facktidskrift.⁶ Han avslutar recensionen med att påpeka att avhandlingen huvudsakligen är empirisk, men att detta inte är någon brist: "The facts it contains may contribute more to the progress in our understanding ... than several esoterical, theoretical papers would do" (s 104).

Avhandlingen finns i tre versioner: utredningsbilagan SOU 1971:32 på svenska, den formella avhandlingen i form av ett *Seminar Paper* från 1972 på engelska, och bokupplagan från 1973. Redan i utredningsbilagan finns fröet till den empiriska upptäckt som gjorde Grassman känd: internationell handel faktureras i regel (men inte alltid) i exportlandets valuta. Man skulle tro att på grund av USA-dollarns dominerande ställning i världen faktureras de flesta affärer i dollar, men så var det alltså inte. Denna upptäckt lyfte Sven fram i ett par tidskriftsartiklar⁷ och utvidgade för fler tidsperioder och fler länder, och hans upptäckt kom ibland att kallas "Grassmans Lag" (fast det egentligen inte var någon lag, utan snarast en empirisk regelbundenhet). I dagens värld med stora förändringar i valutasystemen tycks faktiskt denna empiriska regelbundenhet fortfarande gälla i viss utsträckning, även om termen "Grassmans Lag" numera inte används; för en översikt, se Boz m fl (2025).

I början av 1970-talet skedde ett systemskifte i den nationalekonomiska stockholmsmiljön. Assar Lindbeck hade 1971 avgått som professor vid Handelshögskolan och tillträtt som chef för Institutet för internationell ekonomi vid Stockholms universitet. För att vitalisera Institutet lockade han omedelbart en rad unga, begåvade doktorander till sig: från Handelshögskolan Lars Nyberg, Hans Tson Söderström och Staffan Viotti, och från universitetet Sven Grassman.

Svens förhållande till Assar under dessa år var det bästa tänkbara, och han utnämndes till biträdande chef på Institutet (eller *research secretary* som det heter på den tiden) redan 1971. Assar var högste chef och fattade de strategiska besluten, medan Sven hade ansvaret för de löpande ärendena – ett arbete som han lär ha skött på ett utmärkt sätt.⁸ Det var t ex han som införde bruket att pryda Institutets årsrapport med en av Olle Bærtlings karakteristiska målningar – ett bruk som fortfarande lever kvar. I dag, när vi får Institutets Annual Report, kan vi därför fortfarande på omslaget se en hälsning från Sven Grassman avsänd för mer än 50 år sedan.

2. Bråk om statistiken och politiken

Några år efter disputationen började Sven debattera Sveriges bytesbalans i dagspressen och i *Ekonomisk Debatt*. Under den sk överbrygningspoliti-

⁶ Hansen (1975).

⁷ Grassman (1973b, 1976).

⁸ Se Lindbeck (2012, s 184).

ken hade regeringen försökt mildra verkningarna av den första oljekrisen 1973–74 genom omfattande stimulanser. Detta ledde till ett stort underskott i bytesbalansen (dvs vi importerade för mer än vi exporterade) som finansierades genom upplåning i utlandet. Sven påpekade då att den officiella statistiken var missvisande; det verkliga underskottet var betydligt mindre än det officiella – vissa år var det t o m ett överskott – och den verkliga utlandsskulden var därför nästan noll.⁹

1977 blev Sven invald i SNS Konjunkturråd, en grupp på fyra akademiker som hade till uppgift att skriva en årsrapport om Sveriges makroekonomi. Konjunkturrådet för 1977–78 omfattade två yngre ekonomer (Villy Bergström och Sven Grassman) och två etablerade professorer (Erik Lundberg och Göran Ohlin). I 1977–78 års rapport spelade bytesbalansens underskott en stor roll, och man ställde sig bakom Svens kritik av att regeringen fäste för stor vikt vid det officiella, felaktigt uppmätta underskottet.¹⁰

Slutsatserna var knappast kontroversiella, och medlemskapet i Konjunkturrådet utgjorde nog höjdpunkten på Svens karriär inom det nationalekonomiska etablissemang. Han kom dock snart att ställa sig utanför detta etablissemang. Problemet var att han inte tyckte han fick tillräckligt gehör för sina åsikter, trots att Statistiska centralbyrån lade om statistiken på det vis Sven förordade, och trots att regeringen drev en klart expansiv politik – åtminstone så expansiv som man vågade när inflationen hamnade på omkring tio procent under åren kring 1980.

Sven kom därför att driva sin linje om den felaktiga statistiken, och den enligt hans mening inte tillräckligt expansiva politiken, i en lång rad artiklar i *Ekonomisk Debatt* och i dagspressen under kommande år, i starkare och starkare ordalag. Av någon anledning trodde han att storfinansen gynnades av att politiken inte var tillräckligt expansiv, och han trodde sig därför se en sammansvärjning, orkestrerad av Wallenbergsfären, bakom politiken. Det finns ingen anledning att gå in på detaljerna i denna debatt – men artikelrubrikerna är talande; se t ex Sven i DN den 9/12 1978 ("Ni mörklägger sanningen om ekonomin!"), Riksbankens svar i DN den 17/12 1978: ("Riksbanken svarar Grassman: Det finns ingen mörkläggning") och Ekonomidepartementets svar i DN den 20/12 ("Wohlin svarar Grassman: En obegriplig konspirationsteori"). Det finns många fler artiklar, i synnerhet av Sven själv (hans motståndare inom Riksbanken och Ekonomidepartementet tyckte nog att det mesta redan hade sagts i de ovan nämnda DN-svaren).

Bland professionella nationalekonomer ansåg nog alla att Sven, efter att ha fått rätt vad gällde den nu omlagda *statistiken*, var ute i ogjort väder när det gällde *politiken*, och att hans personangrepp på politiker och kollegor saknade rim och reson. Mitt påstående att "alla" professionella ekonomer var kritiska mot Svens politikrecept är naturligtvis subjektivt – de

⁹ Se t ex Grassman (1974, 1977a, 1977b).

¹⁰ Bergström m fl (1978). Sven berättar om detta i en senare redogörelse: "Spänningarna inom rådet hade varit avsevärda genom att jag med enkel logik tvingat rådet att i sin nyligen publicerade rapport överge den officiella svartmålningen av landets utlandsaffärer" (Grassman 1981, s 15).

flesta publicerade sig inte alls om saken, så jag bygger mitt påstående på minnet av de lunchsamtal vi hade på Handelshögskolan och på Stockholms universitet under de här spännande åren. Så gott som alla professionella nationalekonomer, oavsett partifärg, ansåg att han hade fel eller åtminstone överdrev när det gällde den ekonomiska politik som var lämplig i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet.¹¹ När det gäller statistiken, däremot, ansåg alla att han hade rätt, och SCB hade också snabbt ändrat sina beräkningsmetoder.

En faktor som gjorde att nationalekonomerna blev tveksamma inför Svens argumentation var sättet på vilket han bearbetade sina data. Alla data måste bearbetas på något vis – man kan i regel inte analysera obearbetade rådata. Men Svens bearbetningar kunde kritiseras för att han, utan att direkt förfalska siffrorna (vilket han beskyllde myndigheterna för att göra), presenterade dem på ett snedvridet sätt; se Eklund (1981) för detaljer om detta.

På tidningarnas kultursidor och inom den fackliga pressen var dock uppslutningen på Svens sida nära nog total. Där ansåg man av någon anledning att arbetarklassen skulle gynnas av ytterligare stimulanser med åtföljande högre inflation. Som exempel nöjer jag mig här med en artikel av Agneta Stark i DN den 5/11 1981 ("Grassman har rätt"). Debattnivån påverkades också av Svens klagomål över sina arbetsförhållanden vid Institutet (se nedan). Den som vill tränga djupare in i detta sammelsurium av artiklar rekommenderas att söka på ordet "Grassman" i Kungliga Bibliotekets tidningsdatabas, förslagsvis med en begränsning till åren 1976–85.

3. Vem hade rätt om politiken?

Man kan nog säga att Svens stabiliseringspolitiska linje inte var helt orimlig mot bakgrund av den tidens kunskapsläge – även om han presenterade sina data på ett tendentiöst sätt, och även om så gott som alla nationalekonomer tyckte att han överdrev. Vi har i dag lärt oss att skilja på *utbudschocker* och *efterfrågechocker*, men den distinktionen var inte allmänt känd för 50 år sedan. Den keynesianska stabiliseringspolitiken var utformad med tanke på efterfrågechocker; där finns ingen målkonflikt, så vid en negativ chock (t ex ett fall i efterfrågan) sjunker både inflationen och sysselsättningen – och staten bör därför entydigt stimulera ekonomin. Vid en utbudschock, däremot, faller sysselsättningen medan inflationen stiger. Det fenomenet brukar kallas *stagflation*; då skiftar Phillipskurvan utåt och vi står inför en svår målkonflikt. Om man skulle stimulera ekonomin räddar man sysselsättningen, men till priset av en ännu högre inflation. Och om man i stället skulle strama åt ekonomin klarar man att hålla inflationen låg, men till priset av en kraftigt ökande arbetslöshet. Med den kunskap vi har i dag inser man alltså att staten därför måste göra en svår avvägning mellan två onda ting.

¹¹ Bland de inlägg som gick mot Sven kan nämnas ett från den socialdemokratiska sidan (Eklund 1981) och ett från den borgerliga (Siven 1982).

Vad regeringen gjorde i samband med oljekriserna 1973–74 och 1979–80 var att stimulera ekonomin för att undvika arbetslöshet. I första hand skedde stimulansen genom penningpolitiken, i form av upprepade devalveringar, medan finanspolitiken var mer återhållsam. På den tiden diskuterade man inte krisen i termer av utbuds- och efterfrågechocker, och så här i efterhand, med den omfattande forskning som skedde kring frågan under 1980-talet, kan man kanske tycka att regeringen drev en naiv stimulanspolitik; Sverige lyckades hålla arbetslösheten nere men inflationen sköt upp till tvåsiffriga nivåer. Även statens budgetunderskott steg kraftigt, till omkring tio procent av BNP åren kring 1980. Man brukade säga att Sveriges ekonomi kunde karakteriseras med siffrorna 10-10-10, som syftade på inflationen, budgetunderskottet och räntan. Och om den statistiken rådde det, till skillnad från siffran för bytesbalansen, ingen osäkerhet. Inflationen tenderade dessutom att bita sig fast på en hög nivå under flera år, på grund av inflationsförväntningarna. Sven brydde sig inte om inflationen och budgetunderskottet; för honom var det bara bytesbalansens underskott som var viktigt, och eftersom detta hade mätts på fel sätt under 1960- och 1970-talen utgjorde det numera ingen restriktion på stimulanspolitiken. Han förespråkade därför en ännu mer extrem stimulanspolitik än den som regeringen och riksbanken förde, och precis som de flesta andra var han lyckligt omedveten om att det var en utbudsschock världen hade drabbats av.¹²

Det är instruktivt att jämföra 1970-talets utbudsschocker med 2020-talets. Nu har ekonomerna en omfattande kunskap om hur ekonomin påverkas av en sådan chock, som alltså de senaste åren handlat om covid-krisen från 2020, Ukraina-kriget från 2022 och Iran-kriget från 2026. Ingen regering har därför på 2020-talet valt en så ensidig stimulanspolitik som den man valde på 1970-talet, och naturligtvis inte heller en så extrem stimulanspolitik som den Sven då förespråkade. Resultatet har blivit en mer rimlig avvägning mellan två onda ting; vi har lyckats hålla inflationen på måttliga nivåer samtidigt som arbetslösheten inte har stigit alltför mycket (delvis dock uppdriven på grund av arbetskraftens sammansättning till följd av invandringspolitiken under 2010-talet).

Politik är inte bara att vilja. Den kan också kräva svåra avvägningar mellan motstridiga mål. Om regeringens politik under 1970-talet framstår som extrem i efterklokhetens ljus framstår den politik som Sven Grassman då förordade som ännu mer extrem.

4. Konflikter på arbetsplatsen

De som inte höll med Sven när det gällde den ekonomiska politiken såg han som sina personliga fiender. Under de borgerliga regeringarna 1976–82 var det lätt för honom att kritisera borgerliga politiker, som Gösta Bohman och Lars Wohlin. Men efter att Socialdemokraterna tagit över makten 1982

¹² Även regeringens företrädare var på den tiden omedvetna om skillnaden mellan utbuds- och efterfrågechocker; se t ex Wohlin (1978).

blev även s-politikerna utpekade som korrupta bovar; inte heller de förde en tillräckligt expansiv politik, ansåg han.¹³ Han hade länge varit medlem av Socialdemokratiska partiet, men under 1980-talet närmade han sig Vänsterpartiet kommunisterna (som det hette på den tiden), ett parti som ständigt argumenterade för finanspolitiska stimulanser.

Konflikterna på Svens arbetsplats, där "alla" ansåg att regeringens politik var väl avvägd, började tidigt. 1979 lämnade han befattningen som biträdande chef för Institutet för internationell ekonomi och efterträddes av Hans Tson Söderström. Det chefsbytet behöver inte ha varit resultatet av någon konflikt, utan kan helt enkelt ha berott på att man (dvs även Sven själv) tyckte att när Institutet expanderade blev chefstjänsten administrativt ganska betungande; den borde därför inte belasta en och samma person i alltför många år. Sven behöll också chefslönen när han befriades från tjänsten och blev en vanlig forskare, men utan någon undervisningsskyldighet. Eftersom lönen låg på professorsnivå var hans nya ställning som fri forskare avundsvärd – i synnerhet som han inte hade meriterat sig ens för en docentur, utan "bara" var fil dr.

Men möjligen tyckte Institutets chef, Assar Lindbeck, att Sven ägnade alltför lite tid åt forskning och alltför mycket tid åt opinionsbildning i dagstidningarna. Sven reste också runt i landet en hel del och höll föredrag om sin syn på stabiliseringspolitiken. Se här ytterligare en svår avvägning. Universiteten har ju utöver forskning och undervisning också "den tredje uppgiften" som innefattar debatt och opinionsbildning. Om Assar tyckte att Sven ägnade alltför lite tid åt forskningen kunde naturligtvis Sven peka på vikten av den tredje uppgiften (även om den inte fanns explicit uttalad i regeringens universitetspolitik på den tiden).

Men faktum är att bortsett från en kort artikel om olika länders öppenhet för handel¹⁴ publicerade Sven inte någon vetenskaplig artikel eller någon akademisk bok efter 1976. Däremot publicerade han mängder av debattartiklar och debattböcker. Och vi som var hans kollegor undrade hur han, med denna helhjärtade arbetsinsats för den "tredje uppgiften", också skulle kunna ha tid att bedriva forskning. Chefen Assar Lindbeck tyckte definitivt att skattebetalarna hade rätt att kräva forskningsarbete av de personer som var anställda på ett forskningsinstitut – och i synnerhet av Institutets högst betalde forskare.

Där uppkom en verklig konflikt, som till slut involverade såväl rektor som universitetets och Institutets styrelser. En följd av den konflikten blev att Sven för en tid fick ett rum som inte låg i samma hus som Institutet, utan i en annan byggnad – detta för att han skulle slippa de trakasserier från Institutets övriga forskare som han sade sig vara utsatt för. Bakom denna fråga låg bl a en begäran från Sven om att Institutet skulle klyvas i två: ett

¹³ Som han skriver i en av sina senare debattböcker: "Den socialdemokratiska finansministerns missbruk och skrämsel med budgetunderskottet har varit lika grovt som de borgerligas" (Grassman 1986, s 17).

¹⁴ Grassman (1980).

som förestods av honom själv och ett som förestods av Assar Lindbeck. Men tanken att Sven skulle få ett eget forskningsinstitut, med en egen budget, fick nej av såväl universitetets rektorsämbete (i januari 1981) som Institutets styrelse (i februari 1981). Så här i efterhand kan man nog ha en viss förståelse för styrelsernas tvekan att ge ett eget forskningsinstitut åt en person som inte själv hade forskat sedan mitten av 1970-talet och som inte ens var docent, och ännu mindre professor. Sven blev alltså rent formellt kvar på Institutet för internationell ekonomi, men fick sitta i ett nytt rum i en annan byggnad på universitetsområdet.¹⁵

Vid denna tid gav han ut den första bok som gjorde honom omöjlig i forskarsamhället. Boken bar den strindbergiska titeln *Det tysta riket. Skildringar från falsifikatens och jubileumsfondernas tidevarv*.¹⁶ Vi yngre forskare läste den med skräckblandad förtjusning, oavsett om vi arbetade på Handelshögskolan (som jag) eller på Institutet. Till största delen innehöll den omtryck av hans debattartiklar i dagspressen från 1970-talet, men inledningskapitlet var nyskrivet och innehöll våldsamma rallarsvingar mot politiker (även socialdemokrater), statstjänstemän och forskarkollegor. Där skriver han bla (s 33) att vid ett tillfälle hade halva hans lön på Institutet hållits inne som straff för en av hans artiklar i *Dagens Nyheter*. Ibland var rallarsvingarna mer subtila, som när han antyder (utan att säga det rent ut) att han i sitt nya rum utsatts för förgiftningsförsök med kattpest (s 68), att telefonväxeln avlyssnade hans telefonsamtal med hans assistenter och avbröt dem om samtalen börjar handla om regeringens förfalskning av statistiken (s 66) och att det existerade ett märkligt förhållande mellan Assar Lindbeck och en av de yngre forskarna på Institutet (s 33). Men i inget av dessa fall säger han saken rent ut. I stället antyds det – och på ett så subtilt sätt att om någon skulle försöka ställa honom till svars för förtal skulle han kunna förneka det och säga att den där tolkningen får helt stå för läsaren själv. Det är ganska skickligt, egentligen, och helt i Strindbergs anda.

I början av 1980-talet sammanställde Institutet en ”vitbok” om Grassmanaffären, där alla hans mer explicita anklagelser togs upp och bemöttes. Den var inte en tryckt bok, utan bara en hophäftad samling fotokopior av alla dokument och skrivelser som hade utväxlats, med maskinskrivna kommentarer. Den finns därför inte på universitetsbiblioteket eller Kungliga biblioteket, som ju bara har tryckta böcker. Jag har tyvärr inte heller lyckats hitta något exemplar i Institutets eller i universitetets arkiv, och inte heller i Handelshögskolans. Men för 45 år sedan distribuerades den till alla som kunde tänkas vara intresserade av saken: anställda vid universitetet och Handelshögskolan (jag har själv haft ett exemplar, som jag dock tycks ha städat bort under årens lopp), professorer, rektorer och styrelseledamöter. Förhoppningsvis dyker något sparat exemplar upp någon gång ...

¹⁵ Turerna kring Svens önskan om ett eget institut diskuteras (något vinklat, men i de flesta sakfrågor korrekt) av Larsson (1993). Han framställer dock beslutet om ett nej till ett eget institut för Sven Grassman som ett nederlag för den fria forskningen. Calmfors (2021, s 74–76) beskriver samma händelseförlopp från en något annorlunda utgångspunkt.

¹⁶ Grassman (1981).

När jag flyttade från Handelshögskolan till universitetet 1984 var dock Sven tillbaka på sin gamla arbetsplats. Universitetsledningen hade tyckt att om han var anställd vid Institutet måste han på något sätt deltaga i Institutets arbete. Och det förutsatte att han rent fysiskt satt bland de andra forskarna, trots att han påstod sig vara trakasserad av dessa. Han hade rummet bredvid mitt, och vi hade alltid ett gott förhållande. Han var artig och vänlig mot alla människor, något som även flera av hans fiender har intygat. Möjligen hade han den inte ovanliga läggningen att vara vänlig mot de människor han mötte ansikte mot ansikte – men när han diskuterade med dem i skrift blev han hatisk och oresonlig.

En orsak till att han och jag inte blev fiender var nog också att vi försökte undvika att diskutera ekonomi. Däremot pratade vi mycket om konst och litteratur. Han var en mycket bildad människa som älskade opera, inte bara Wagner utan även Bizet, och Verdi och Puccini. Och jag minns att han berättade för mig om den klassiska grekiska tragedins födelse i den dionysiska mysteriekulten – ett fascinerande ämne...

Han hade vid den tiden (mitten av 1980-talet) fått en allvarlig varning från universitetet: han måste delta i Institutets arbete – annars skulle de juridiska villkoren för avsked vara uppfyllda, och då skulle han få sparken. Att "delta i Institutets arbete" tolkade han så att han skulle sitta med på Institutets seminarier, men han satte sig längst bort i ett hörn och tillbringade hela seminariet med att demonstrativt läsa dagstidningarna och *The Economist*. Det gick tydligen för sig utan att anställningstryggheten skulle bli förverkad. Men jag tyckte ändå att det var en smula konstigt, eftersom man ju alltid kan lära sig något nytt på ett seminarium, även om man inte själv arbetar med den fråga som avhandlas. Min personliga tolkning av hans beteende är att han inte längre var intresserad av att lära sig något nytt.

Efter *Det tysta riket* fick han inga fler lukrativa uppdrag inom näringslivet eller statsförvaltningen. Han bodde ständsmässigt i en villa i stockholmsförorten Danderyd och hade två söner som ännu inte var vuxna när de värsta striderna blossade. Att klara räntor och amorteringar för den villan var nog svårt om man "bara" hade en vanlig professorslön. Men den höga inflationen hjälpte naturligtvis till att amortera villalånen, och ju högre inflationen var, desto lättare blev det. Ett av hans sista externa uppdrag var en utredning för Statens industriverk om orsakerna till den dåliga produktivitetsutvecklingen i svenskt näringsliv.¹⁷ Han hade inte någon marxistisk syn på produktivkrafternas utveckling; i stället lade han skulden för den dåliga produktiviteten i Sverige på regeringens finanspolitik, som inte var tillräckligt stimulerande. Det var ett något underligt resonemang som nog inte övertygade någon, varken utom eller inom Statens industriverk.¹⁸

¹⁷ Grassman (1982).

¹⁸ För en recension av rapporten, se Persson (1982).

5. Slutord

Sven Grassmans karriär började lysande under de första åren av 1970-talet. Men möjligen steg framgången honom åt huvudet, och han började söka efter strider att vinna. Till slagfält valde han makroekonomin, men det slagfältet visade sig vara mindre lämpligt för honom. Jag har en känsla av att han inte riktigt behärskade modern makroekonomi, som dessutom genomgick en stor förändring under 1970-talet. Eftersom han var befriad från undervisning tvingades han heller aldrig att ta ett helhetsgrepp på makroekonomin, så som man måste göra om man har ett eget ansvar för en hel kurs på universitetsnivå. Han behärskade visserligen frågorna kring bytesbalansen, men han tog lättsinnigt på penningpolitiken, på statsbudgetens underskott, på statsskulden (till skillnad från utlandsskulden) och på inflationsförväntningarnas roll. Och han visste inget om stagflation, dvs om de speciella problem som uppstår vid utbudschocker.

Genom hans vänsterrabulistiska formuleringskonst kom många att tro att han var socialist. Men det var han inte; genom nästan dagliga samtal med honom fick jag bilden av en traditionell marknadsliberal, om än med en mycket speciell syn på makropolitiken. Han trodde på marknadskrafternas välståndsbyggande förmåga, men han ansåg att marknadsekonomin måste såväl hållas i strama tyglar som ges starka efterfrågestimulanser – en kanske inte helt logisk kombination.

Som en stilenlig avslutning kan vi betrakta en bisarr episod vårvintern 1991. Då beslöt Vänsterpartiets valberedning att nominera Sven till en valbar plats på v:s riksdagslista för Stockholms län, trots att han fortfarande var medlem i Socialdemokraterna. Detta väckte en het debatt inom v, där många hotade att gå ur partiet om en socialdemokrat fick ta en av ”deras” riksdagsplatser. Men debatten blev lika het inom s, där många såg hans v-flört som ett förräderi och krävde en omedelbar uteslutning. I april 1991 röstade också Socialdemokraternas partistyrelse för en uteslutning. I riksdagsvalet i september gick Vänsterpartiet kraftigt bakåt, den omstridda plats som tidigare hade betraktats som helt säker hamnade under strecket, och Sven fick inte bli riksdagsman. Men då hade han redan drabbats av den cancer som skulle ta hans liv följande år, vid 52 års ålder.

REFERENSER

Almgren, B (2005), *Drömmen om Norden. Nazistisk infiltration i Sverige 1933-1945*, Carlsons Bokförlag, Stockholm.

Bergström, V, S Grassman, E Lundberg och G Ohlin (1978), *Politik mot stagflation. Konjunkturrådets rapport 1977-78*, SNS, Stockholm.

Betalningsbalansutredningen (1971), *Den svenska betalningsbalansstatistiken*, SOU 1971:31.

Boz, E m fl (2025), ”Patterns of Invoicing Currency in Global Trade in a Fragmenting World Economy”, WP/25/178, International Monetary Fund, Washington.

Calmfors, L (2021), *Mellan forskning och politik. 50 år av samhällsdebatt*, Ekerlids Förlag, Stockholm.

Eklund, K (1981), ”Sven Grassman och verkligheten”, *Ekonomisk Debatt*, årg 9, nr 8, s 593-602.

Grassman S (1967), ”Betalningsbalansens restpost”, *Skandinaviska Bankens Kvartalskrift*, 1967:2, s 39-46.

Grassman, S (1971), *Valutareservern och utri-keshandelns finansiella struktur, Bilaga till Betalningsbalansutredningens betänkande*, SOU 1971:32.

- Grassman, S (1972), "Exchange Reserves and the Financial Structure of Foreign Trade", IIES Seminar Paper 21, Stockholms universitet.
- Grassman, S (1973a), *Exchange Reserves and the Financial Structure of Foreign Trade*, Saxon House (England) och Lexington Books (USA).
- Grassman, S (1973b), "A Fundamental Symmetry in International Payment Patterns", *Journal of International Economics*, vol 3, s 105–116.
- Grassman, S (1974), *Ekonomins gångjärn*, Allmänna Förlaget, Stockholm.
- Grassman, S (1976), "Currency Distribution and Forward Cover in Foreign Trade", *Journal of International Economics*, vol 6, s 215–221.
- Grassman, S (1977a), "Utlandsskulden och bytesbalansen – fantom och godtycke", *Ekonomisk Debatt*, årg 5, nr 5, s 277–286.
- Grassman, S (1977b), "Wohlin, utlandsaffärerna och den fjättrade mittenpolitiken", *Ekonomisk Debatt*, årg 5, nr 7, s 507–510.
- Grassman, S (1980), "Long-term Trends in Openness of National Economies", *Oxford Economic Papers*, vol 32, s 123–133.
- Grassman, S (1981), *Det tysta riket. Skildringar från falsifikatens och jubileumsfondernas tidevarv*, Ordfronts Förlag, Stockholm.
- Grassman, S (1982), *Produktivitet och konkurrenskraft. Synpunkter på Sveriges industrikris*, Statens Industriverk, SIND 1982:9.
- Grassman, S (1986), *Det plundrade folkhemmet*, Årstiderna Förlag, Stockholm.
- Hansen, B (1975), "Review of Sven Grassman, Exchange Reserves and the Financial Structure of Foreign Trade", *Journal of International Economics*, vol 5, s 103–104.
- Larsson, S (1993), "Lindbeck vs Grassman", *Ordfront Magasin* 3/93.
- Lindbeck, A (2012), *Ekonomi är att välja. Memoarer*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm.
- Persson, M (1982), "Recension av *Produktivitet och konkurrenskraft*, Statens industriverk, SIND 1982:9", *Ekonomisk Debatt*, årg 10, nr 6, s 422–426.
- Siven, C-H (1982), "Sven Grassman – en udda röst", *Svensk Tidskrift*, december, s 41–46.
- Stark, A (1981), "Sven Grassman har rätt!", *Dagens Nyheter*, 5 november 1981.
- Thulstrup, Å (1962), *Med lock och pock. Tyska försök att påverka svensk opinion 1933 till 1945*, Bonniers, Stockholm.
- Wohlin, L (1978), "Åtstramningspolitiken – ett steg på vägen till balans", *Ekonomisk Debatt*, årg 6, nr 7, s 507–518.